

KARL BARTH – UVOD U ŽIVOT I DJELO

Željko Tanjić, Zagreb

UDK 230.2-05 Barth, K.

Pregledni članak

Primljeno 10/2007

Sažetak *Karl Barth zasigurno je jedan od najvećih protestantskih teologa, nedovoljno poznat u hrvatskoj katoličkoj javnosti. Svojim životnim stilom, stavovima i djelima obilježio je teologiju dvadesetog stoljeća i snažno utjecao na njen razvoj i u protestantskom i u katoličkom području, posebice na području razumijevanja Božje Riječi. U ovome se članku iznose najvažniji elementi njegove biografije, posebice oni koji pokazuju njegovu osobnost i utjecaj njegove misli na njegov i život Crkve. Pokušavaju se ocrtati i glavna obilježja njegove teološke misli svjesni da je to gotovo nemoguće učiniti u nekoliko stranica.*

Ključne riječi: *Karl Barth, dijalektička teologija, Božja Riječ, crkvena dogmatika, Poslanica Rimljanima.*

Zalaz liberalnog svijeta

Karl Barth, kojega mnogi poznavatelji teološke misli smatraju najvećim protestantskim teologom dvadesetoga stoljeća i gotovo najvećim protestantskim teologom nakon reformacije, sin pastora i profesora Novoga Zavjeta i rane crkvene povijesti Fritza Bartha, rođen je 10. svibnja 1886. u Baselu, u Švicarskoj. Teologiju je studirao od 1904. do 1909. godine i to na različitim vodećim teološkim učilištima onoga doba: Bern, Berlin, Tübingen i Marburg. Za vrijeme studija u Berlinu mladi je Barth pohađao seminar jednoga od najvažnijih predstavnika liberalne teologije, Adolfa Harnacka, a u Marburgu je pod utjecajem Wilhelma Herrmana poseban interes pokazivao za djelo Friedericha Schleiermachersa, oca liberalne protestantske teološke misli.

F. Schleiermacher, pozivajući se na Hegela, religiju je shvatio kao »provinciju duha« (*Provinz des Geistes*) koja svoj motiv nalazi u osjećaju beskrajne ovisnosti, osjećaju koji se nužno i spontano javlja u dušama pred iskustvom ograničenosti. Na taj način shvaćena religija ne pruža prostor iskustvu drugotnosti nego se svodi na izričaj ljudske subjektivnosti u obliku potrebe i ukazivanja na cjelovitost.¹ Stoga liberalni teolozi nisu u događaju kršćanske objave tražili novost koja dolazi čovjeku u susret nego potvrdu onoga božanskog, koje čovjek može dosegnuti iz svog nutarnjeg svijeta. Kršćanska je Objava, sukladno tomu, najviši izričaj ljudskoga duha, temelj optimističkog govora o napretku koji je obilježavao liberalnu kulturu.²

Nakon povratka u Švicarsku Barth je kratko vrijeme bio na službi u Ženevi, a onda je 1911. postao pastorom u malom industrijskom gradiću Safenwilu. Godine 1913. oženio se talentiranom violinisticom Nelly Hoffman s kojom je imao petero djece.

Takav je razvoj događaja u očima svih onih koji su poznavali to vrijeme i situaciju značio da pastor, koji je teološki izobražen, treba u svojem području rada kultivirati posebnu tradiciju ljudskog traženja jedinstva s božanskim.³

Međutim, u životu Karla Bartha događaji nisu išli ustaljenim putem života jednoga crkvenog službenika. Zapravo, njegova desetogodišnja dušobrižnička služba u Safenwilu bila je početak onoga što je Zahrnt nazvao »velikim preokretom« u teologiji dvadesetog stoljeća.⁴ Što je bio povod i u čemu se sastojao taj »veliki preokret« kojim je Barth obilježio teološku i kulturalnu misao dvadesetoga stoljeća i što mu je priskrbilo naslov »oca dijalektičke teologije«?

Kako je sam Barth posvjedočio, služba koju je obnašao prvenstveno mu je omogućila da otkrije »novi svijet Biblije«. Po ustaljenom rasporedu mladi je pastor pripremao propovijedi. Stoga je uvijek iznova uzimao u ruke Sveto pismo, ali čitajući ga sada drugačijim očima nego u vrijeme teološkog studija. Tako je otkrio nešto naizgled banalno, a tako važno: Sveto pismo ne govori o religiji o kojoj je učio, nego govori o kraljevstvu Božjemu. U početku nije bio siguran što taj pojam točno označava, ali je bio siguran da ne znači ono što je

¹ Usp. F. SCHLEIERMACHER, *Über die Religion. An die Gebildeten untermihren Verächtern*, Berlin, 1799.; ISTI, *Der christliche Glaube nach dem Grundsätzen der evangelischen Kriche im zusammenhange dargestellt*, 2. Bd., Berlin, 1820.-1821.

² Usp. B. FORTE, *Dio nel Novecento, Tra filosofia e teologia*, Morcelliana, Brescia, 1998., str. 17.-18.

³ Usp. R. W. JENSON, »Karl Barth«, u: D. FORD (ur.), *Theologen der Gegenwart*, Paderborn, 1993., str. 27.

⁴ Usp. B. FORTE, *Dio nel Novecento, Tra filosofia e teologia*, nav. dj., str. 17.

učio u liberalnoj egzegezi: kraljevstvo Božje kao cilj i svrha našega religioznog traženja. U Bibliji je tako otkrio »potpuno novi svijet«, stvarnost u kojoj je sve drugačije nego u našoj stvarnosti, svijet koji svoje jedinstvo ne ostvaruje našim religioznim odnosom s Bogom, nego Božjim suverenim odnosom s nama ljudima. Otkrio je »Božji svijet«.⁵

Osim toga Barth je imao prilike vidjeti u kako teškom stanju žive njegovi vjernici, siromašni radnici koji su u mnogočemu bili iskorištavani. Onomu malenom broju ljudi koji su redovito dolazili u crkvu, govor o kraljevstvu Božjem, bez obzira što to značilo, bio je važniji od svakog drugog govora. Stavljajući se na stranu radnika postalo mu je jasno da kršćanstvo liberalne teološke misli, koje je podržavalo zapadno građansko društvo i kulturu, do njih ne dopire i ništa im ne znači. Sve ga je to pomalo uvjeravalo da je potrebno ponovno promisliti i iznova definirati shvaćanje takvog »kulturnog kršćanstva«, koje ima samo tješiteljski karakter, ali koje zapravo predstavlja izdaju evanđelja i njegove prodornosti u povijesti i vremenu.

Barthova nutarnja kriza dosegla je svoj vrhunac odmah na početku I. svjetskog rata. 4. kolovoza 1914. na površinu je izbila sva drama europske liberalne misli. Toga dana, koji je Barth nazvao »sivim danom« (*dies ater*), u Njemačkoj je 93 ljudi iz svijeta kulture potpisalo dokument pod naslovom *Manifest der Intellektuellen* (Manifest intelektualaca), kojim se iskazivala neuvjetovana podrška ratnoj politici njemačkoga cara Wilhelma II. Bartha je još više pogodila činjenica da je dokument, među ostalima, sastavio i potpisao njegov učitelj i novopečeni plemić Adolf von Harnack.

Rađanje dijalektičke teologije

Svi ti događaji njemu su jasno govorili o propasti liberalnog svijeta: svijeta kojim je dominirao protagonizmom subjekt koji je svu svoju nesavršenost i sposobnost zastranjenja kao i pravo lice pokazivao u volji za moći koja je vodila proces emancipacije u razdoblju moderniteta i oblikovala san da je moguće sve shvatiti i objasniti snagom razuma.⁶ A upravo sa takvim shvaćanjem i razmišljanjem kršćanstvo je sklopilo fatalni savez koji se u osvit Prvog svjetskoga rata, po njegovom mišljenju, pokazao katastrofalnim.

⁵ Usp. R. W. JENSON, »Karl Barth«, nav. dj., str. 27.

⁶ Usp. K. BARTH, *Die Protestantische Theologie im 19. Jahrhundert*, Bd. I, Zürich, 1946.

Vraćajući se u takvoj situaciji izvornom principu teološke misli, Svetom pismu, Barth postaje uvjeren da Pismo ne predstavlja čovjekovu teologiju, dakle naš govor o Bogu, nego Božju antropologiju, ono što Bog nama govori, nadilazeći i mijenjajući naše planove i naša iščekivanja.⁷ Smatrao je da je potrebno iznova promisliti dva temeljna postulata protestantske teologije iz toga razdoblja: historijski kriticizam Biblije i pokušaj da se iznađe opravdanje za religiozno iskustvo kroz filozofiju i druge izvore. Iako je cijenio historijski kriticizam, smatrao je da taj pristup ne pridaje dovoljno važnosti svjedočanstvu apostolske zajednice o Isusu Kristu kao temelju vjere. Teologija, koja upotrebljava filozofiju, uvijek se nalazi u defenzivnom položaju i stalno je pod pritiskom prilagodbe kršćanske vjere drugima, umjesto da se brine oko toga što Biblija stvarno govori.

Izričaj toga zaokreta i udaljavanja od svojih učitelja odražava i sljedeći njegov sud: »Sa svim poštovanjem za genijalnost njegova životnog djela, smatram da Schleiermacher *nije* bio dobar učitelj teologije (...) zato što govoriti o Bogu znači nešto *drugo* nego samo govoriti o čovjeku uzvišenijim tonom.«⁸ Takvim razmišljanjem Barth pokušava u potpunosti promijeniti perspektivu zacrtanu od strane liberalne teologije, premda je iz današnje situacije jasno da potpuni lom nije bilo moguće ostvariti i da je Barth u svom teologiziranju u mnogočemu ostao dužnikom škole u kojoj je izrastao.

U jeku rata, 1916. godine, Barth započinje s pažljivim studiranjem Pavlove poslanice Rimljanima. Iz toga je proučavanja nastalo njegovo prvo veliko djelo jednostavnoga naslova *Poslanica Rimljanima*, koje je objavljeno 1919., dok je drugo izdanje izašlo 1922. godine. Prvo je izdanje još uvijek predstavljalo tekst iznikao na zasadama liberalne teologije. U njemu je autor isticao da božansko (*das Göttliche*) organski (*organisch*) raste u čovjeku i da u sadašnjem svijetu spava Božji dolazak.⁹ Drugo izdanje u sebi ne nosi više ni traga onoga prvoga: Bog se ne može nikada svesti na odgovor na pitanja čovjeka, nego je »kriza« tih pitanja. Bog nije samo prekid, nego i apsolutna pretpostavka u donosu na sve ono što čovjek može reći, biti i misliti. U skladu s Pavlovim promišljanjem Barth smatra da Bog spašava samo one koji imaju povjerenja ne u sebe same, nego

⁷ Usp. B. FORTE, *Dio nel Novecento, Tra filosofia e teologia*, nav. dj., str. 19.

⁸ K. BARTH, *Das Wort Gottes als Aufgabe der Theologie*, u: ISTI, *Das Wort Gottes und die Theologie*, München 1924., str. 164.

⁹ Usp. ISTI, *Der Römerbrief*, Zürich, 1963., str. 19.-20. Radi se o reprintu izdanja iz 1919., s dodatnim Barthovim predgovornim.

samo u Boga. Teologija *Poslanice Rimljanima* označena je, bilo od prijatelja bilo od onih koji je nisu prihvaćali, kao »dijalektička teologija« zbog činjenice da Barth jasno daje do znanja da postoji suprotnost između onog što znače krjeposti i vjera u religijskom smislu i onoga što se nalazi u Evanđelju.¹⁰

Studij o poslanici Rimljanima skrenuo je pažnju teološke javnosti na Bartha. Mnogi su se slagali s njegovim razmišljanjem, ali mnogi su i kritizirali stavove iznesene u knjizi. Uz njega su posebice stali mladi teolozi kao što su Emil Brunner, Rudolf Bultmann, Georg Merz i Friedrich Gogarten. Oni su te iste godine započeli izdavanje časopisa *Zwischen den Zeiten* (Između vremena) koji je trebao postati kanalom promicanja »teologije krize« ili »dijalektičke teologije«. Taj je časopis, važan u povijesti njemačke teologije, izlazio sve do 1933. kada su glavni nosioci projekta, među kojima i Barth, shvatili da više ne tvore jednu grupu i prekinuli su njegovo izdavanje.

Na temelju studija o poslanici Rimljanima, premda nikada službeno nije postigao doktorski gradus, Barth postaje profesorom na Sveučilištima u Göttingenu, Münsteru i kasnije u Bonnu. U Göttingenu je započeo s iscrpnim studijem velikih protestantskih teologa iz razdoblja neoskolastike. U tim godinama Barth je i dalje vodio polemiku sa svojim učiteljem Adolfom von Harnackom oko shvaćanja znanstvenosti teologije i Objave. Između ostaloga zastupao je tezu da je novija znanstvena teologija tek preliminarna u odnosu na pravo značenje teologije koje je identično naviještanju.

Osim toga, 1927. godine objavio je svoj prvi pokušaj dogmatike *Die christliche Dogmatik im Entwurf* (Nacrt kršćanske dogmatike), s kojim sam autor nije bio posebno zadovoljan jer je shvatio da još uvijek pomalo razmišlja na način liberalne teologije, polazeći od antropoloških principa. Kako ističe Gibellini, već sam naslov upućuje na činjenicu da je više riječ o nauku vjere nego o kršćanskoj dogmatici, tj. naglasak nije na subjektivnom nego na objektivnom.¹¹

Gibellini ističe: »*Kršćanska dogmatika* u svojem je prvom svesku, koji je uvodnoga karaktera, još uvijek vremenski i sadržajno vezana uz dijalektičko razdoblje, iako se u postavci mogu uočiti određena gibanja. U *Kršćanskoj dogmatici* Bog više nije označen kao potpuno Drugi, ali se još uvijek primjenjuje dijalektička metoda, ovaj put mnogo pozornije, tj. ne više u obliku su-

¹⁰Usp. R. W. JENSON, »Karl Barth«, nav. dj., str. 35.

¹¹Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, Zagreb, 1999., str. 22.

protnosti nego u smislu dijaloga. Kod Bartha se dijalektičko razdoblje proteže do 1930.«¹² Dakle, može se slobodno ustvrditi da ovo djelo predstavlja prekid s njegovom ranom dijalektičkom teologijom, istaknutom posebice u Poslanici Rimljanima. Glavna obilježja njegove misli u tom razdoblju mogu se sažeti na sljedeći način: »a) Bog je Bog, a nije svijet; b) svijet je svijet, a ne postoji ni jedan put koji bi od svijeta vodio k Bogu; c) ako Bog susreće svijet – a to je velika tema kršćanske teologije – onda taj susret označuje *Krisis*, to je sud, dodirivanje svijeta poput tangente, koja razgraničuje novi svijet od staroga svijeta;...«.¹³

Nakon toga razdoblja Barth 1931. godine piše djelo *Fides quaerens intellectum* u kojem tumači *Proslogion* sv. Anselma i sređuje svoju teološku epistemologiju.¹⁴ Zapravo ovo djelo, iako ponekad, kada se govori o Barthu, zanemareno, predstavlja ključ čitanja kasnijih njegovih djela i njegova teološkog projekta. Pored mnoštva malih komentara, izlaganja apostolskog vjerovanja u knjizi *Credo* (1935. g.), u tome razdoblju radi na Heidelberškom i Ženevskom katekizmu.

Usporedo s pisanjem i predavanjem, Barth je bio pažljiv promatrač i aktivan sudionik crkvenih i političkih događaja onoga vremena. Nakon dolaska Hitlera i nacista na vlast postaje jednim od utemeljitelja tzv. Ispovjedalačke crkve koja je odbila nacionalističku ideologiju »krvi i tla« i pokušaj stvaranja »Njemačke kršćanske Crkve«. U svibnju 1934. godine predstavnici Ispovjedalačke crkve susreli su se u Barmenu i sastavili tzv. »Barmensku deklaraciju« u kojoj se ističe da je jedini put očuvanja Crkve u nacističkoj Njemačkoj očuvanje pravoga kršćanskog nauka, tj. isticanje suverenosti Božje Riječi u Kristu iznad svake druge politički idolatrijske ideologije. Sav taj svoj javni i hrabri angažman Barth je morao platiti oduzimanjem katedre i izgonom iz Njemačke, nakon kojega se vratio u Basel i tamo predavao sve do umirovljenja, 1962. godine. Za vrijeme rata Barth se zalagao za suprotstavljenost Crkve nacizmu, kao i za Židove.

Nakon rata bio je pozvan da se vrati u Bonn gdje je održao niz predavanja koja su 1947. godine objavljena u knjizi *Dogmatik in Grundriss* (Osnove dogmatike). Bio je i jedan od govornika na otvaranju susreta Konferencije svjet-

¹² Isto.

¹³ Isto, str. 26.-27.

¹⁴ Usp. K. BARTH, *Fides quaerens intellectum. Anselms Beweis der Existenz Gottes im Zusammenhang seines theologischen Programms*, München, 1931.

skog saveza Crkva u Amsterdamu 1948. godine. Održavao je i ekumenske veze s katolicima te je nakon II. vatikanskog koncila, koji je pozorno pratio, bio kod Pape u Rimu i o tome izdao knjigu *Ad limina apostolorum* (1968). Između ostalog, u svojemu pastoralnom radu bio je stalni posjetitelj zatvora u Baselu.

Crkvena dogmatika

Barth je 1932. godine započeo s pisanjem svoga najznačajnijeg i najopsežnijeg djela *Crkvena dogmatika* na kojem je radio sve do 1967. godine i koje je zbog njegove smrti u 82. godini života, 10. prosinca 1968. u Baselu, ostalo nedovršeno.

Djelo se sastoji od četiri sveska podijeljenih u 13 dijelova koji svi zajedno imaju više od 9180 stranica. Prvi svezak posvećen je nauku o Riječi Božjoj. U dva dijela tog prvog volumena Barth naglašava trostruku formu Riječ Božje koja može biti objavljena, napisana i propovijedana. Objavljena je u Utjelovljenju Isusa Krista, napisana je u Pismima, a propovijedana je u crkvenom navještaju.

Drugi svezak objašnjava nauku o Bogu. U prvom dijelu toga sveska ističe se da je Boga moguće spoznati jedino polazeći od Božje inicijative da objavi samoga sebe. Govoreći o Božjoj stvarnosti naglašava da je Bog »onaj koji ljubi u slobodi«. Zatim izlaže u čemu se sastoji »savršenost Božje ljubavi« (milost, svetost, milosrđe, pravednost, strpljivost i mudrost) i »savršenstvo Božje slobode« (jedinstvo, sveprisutnost, stalnost, svemogućnost, vječnost i slava). Drugi dio ovoga sveska posvećen je Božjemu izabiranju, pod čim je Barth podrazumijevao nauku o predestinaciji. Transformirajući nauku vlastite kalvinističke tradicije on pitanje izabiranja ili odbačenosti usredotočuje na Krista koji je na sebe uzeo svu odbačenost, a osim toga je onaj koji je izabran i izabire. Njegovo izabiranje vodi do zajednice, do Crkve i samo je u tom kontekstu moguće govoriti o izabiranju ili odbačenosti pojedinca.

Treći svezak govori o stvaranju. U prvomu se dijelu toga sveska govori o Božjemu djelu stvaranja, njegovoj dobroti i odnosu stvorenoga prema Božjem savezu. Drugi dio ovoga sveska govori o čovjeku. Isus Krist »stvarni« je čovjek i kriterij prave humanosti, dok treći dio govori o providnosti, sotoni kao »nemogućoj mogućnosti« koji nema budućnosti, kao i o nebu, anđelima i demonima. Četvrti dio trećega sveska posvećen je etičkoj strani nauka o stvaranju. Bog daruje slobodu kako bi se moglo živjeti u zahvalnosti pred njim, sa drugim

ljudima, poštujući život i ograničenost. Uspio je još dovršiti tri djela četvrtog sveska i djelomično četvrti dio istoga. Govoreći o pomirenju, u ovom je svesku pisao još o kristologiji, soteriologiji, pneumatologiji, ekleziologiji, opravdanju, posvećenju i pozivu.

Krist je predstavljen kao sluga, kao sudac koji je umjesto nas osuđen i koji je sam sebe oplijenio te koji je kao kralj uzdignut od Boga. Krist je pravi svjedok, pobjednik nad svim što mu se odupire, i svjetlo života. Posebnosti grijeha izneseni su u odnosu na Kristovu posebnost: oholost ustraje u neprihvatanju onoga što je Utjelovljeni Bog učinio za nas; lijenost u neprihvatanju aktivnog udjela u oblikovanju novoga života darovanoga u Kristu; laž se odupire i krivo pokazuje Kristovo svjedočanstvo. Put je ljudskoga spasa opravdanje po vjeri kroz koju je sabrana kršćanska zajednica, posvećenje u ljubavi kroz koju se zajednica gradi i poziv u nadi koji zajednicu šalje da svjedoči riječju i djelom. Na kraju Barth nije poživio da napiše ijedan dio petoga sveska koji je trebao govoriti o eshatologiji.

Premda je teško naći jedinstveni ključ čitanja ovako opširnoga i važnoga djela za njegovo razumijevanje može nam poslužiti nekoliko napomena. U odnosu na dijalektičku misao prisutnu u Poslanici Rimljanima u *Crkvenoj Dogmatici*, po Gibelliniju prisutne su sljedeće glavne odrednice: »a) Bog je Bog, ali je on Bog za svijet: iza Boga koji je potpuno Drugi slijedi slika Boga koji se približio svijetu; b) svijet je svijet, ali je riječ o svijetu koji Bog ljubi: od pojma beskrajne kvantitativne različitosti dolazi se do pojmova saveza, pomirenja i otkupljenja, koji su ključni za teološki govor; c) Bog susreće svijet u svojoj Riječi, u Isusu Kristu: iz toga proizlazi kristološka prožetost koja preuzima mjesto eshatologije iz dijalektičkoga razdoblja«. ¹⁵ U cijelom je ovome djelo središnje kristološko pitanje koje je sprječavalo da se protestantska teologija vrati onome što je zastupala u XIX. st., a o čemu piše u svoja dva djela *Protestantska teologija u XIX. st.* i *Evangelička teologija u XIX. st.*, kao i govor o *analogia fidei* koji je sprječavao da se protestantska teologija služi *analogiom entis* koja vodi do naravne teologije, a koja je obilježje katoličke teologije. To znači da »naši pojmovi ne mogu shvatiti i izraziti Božju stvarnost, kako se to, uz različite naglaske i tumačenja, smatra tamo gdje se brani *analogia entis*, nego ih za to osposobljava milosna snaga objave«. ¹⁶

¹⁵ Usp. R. GIBELLINI, *Teologija dvadesetog stoljeća*, nav. dj., str. 27.

¹⁶ *Isto*, str. 29.

U svakom slučaju, čitati *Crkvenu dogmatiku* znači upustiti se u poduhvat za koji se ne zna kako će završiti, ali isto tako znači na svakoj stranici otkrivati bogatstvo vjere, znanja i misli ovoga velikog teologa. Kada se govori o Barthu i o njegovu djelu, mnogi smatraju da je imao veliko nepovjerenje u ljudsku narav i da je govor o objavi i Božjemu djelovanju, previše ograničio na Biblijsku tradiciju, isključujući nekršćanske religije, te da je premalo pažnje posvećivao drugim znanstvenim disciplinama i promišljanima. Možda je to i točno.

Ali je isto tako istina da je Barth u svojem životu, kao vjernik i teolog, pokazao svoju konkretnu brigu za ljude, za druge i drugačije, polazeći od Riječi Božje koju je u svom životu osluškivao i kojoj je želio pomoći da nađe put u njegovom životu i dobije novu snagu u kršćanskom svijetu XX. stoljeća. I svatko onaj koji se želi baviti teologijom, ali i mišlju XX. stoljeća, ne može ga zaobići.

KARL BARTH – INTRODUCTION TO HIS LIFE AND WORK

Željko Tanjić, Zagreb

Summary

Karl Barth is definitely one of the greatest Protestant theologians, not sufficiently known among the Croatian Catholic public. His lifestyle, points of view and opus have made their mark on the theology of the twentieth century and have had a large impact on its development both in the Protestant and the Catholic spheres, particularly when it comes to understanding of the Word of God. This article presents the most significant elements of his biography, especially those featuring his personality and the influence of his thinking on his life and the life of the Church. The author strives to outline the main characteristics of Karl Barth's theological thought being aware that it is a virtually impossible task to complete on just a few pages.

Key words: *Karl Barth, Dialectical Theology, Word of God, Church Dogmatics, the Epistle to the Romans.*